

Turbucz Dávid:

Tizenöt éve a nemzet élén: 1934. november 16. Horthy Miklós vezérkultusza Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején

„Mi hisszük, hogy ha a magyarság azon az úton halad, amelyet a hős lovas tizenöt évvel ezelőtt kiszabott és ezideig követett, akkor az ég intésére bizonyára el fog jönni az a pillanat, amikor a fehér táltos hős lovasa elvezérli népét őseink Isten rendelte, Árpád szerezte csodálatos örökébe, a négyes folyam és hármassal halom megcsonkítatlan országába”

Nemzeti Figyelő, 1934. nov. 18.

Az 1932 október elején miniszterelnökké kinevezett Gömbös Gyula távlati célja az 1920-as évek közepére kialakult, parlamentáris intézményrendszerre épülő sajátos autoriter rendszer megváltoztatása, az egypártrendszer és a diktatúra irányába történő elmozdítása, az országgyűlés korporatív alapon történő átszervezése, összegezve a rendszer autoriter vonásainak erősítése volt.¹ Annak ellenére, hogy a Nemzeti Egység Pártjának (NEP) átnevezett kormánypart vezére a miniszterelnök lett, és az 1933 elején meginduló, egy centralizált tömegpárt létrehozását célzó országos pártszervezés is az ő pozícióját erősítette, ráadásul a személye körül e párton belül vezérkultusz is kialakult, a parlamenti többség (Bethlen István mögött állva) mégsem volt a feltétlen támogatója.² A politikai erőviszonyok megváltoztatására, tehát a diktatórikus törekvéseinek megvalósítására a miniszterelnök számára egy lehetőség kínálkozott: országgyűlési választások során egy új kormánytöbbség megteremtése. Ennek eléréséhez viszont elengedhetetlen volt a kormányzó támogatása, a miniszterelnök és az államfő közötti bizalmi viszony erősítése. Ennek érdekében Gömbös napirendre vette, majd a kormánnyal és a törvényhozással el is fogadtatta a kormányzó jogkörét kiterjesztő 1933. évi XXIII. tc.-t. A bizalomerősítésen kívül e jogszabály hozzájárult a végrehajtó hatalom törvényhozással szembeni megerősítéséhez is.³ Emellett a miniszterelnök minden esetben meghallgatta a kormányzó véleményét, hangsúlyt fektetett a rendszeres tájékoztatására és a jogszabályok előzetes bemutatására.⁴

Gömbös nemcsak ilyen formán ismerte el Horthy első számú közjogi, illetőleg vezéri szerepét. Horthy Miklós 1919 ősze óta létező vezérkultusza ugyanis 1932 és 1936 között is a

¹ Gömbös Gyula belpolitikai törekvései értékeléséhez lásd *Vonyó József*: Utószó. In: Gömbös Gyula: Válogatott politikai beszédek és írások. Szerk.: Vonyó József. Osiris Kiadó, Bp. 2004. 724-748.; *Ormos Mária*: Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós. Pokoljárás a médiában és a politikában (1919-1941). II. köt. PolgART, Bp. 2000. 431., 802.; *Gergely Jenő*: A Gömbös-szindróma. *História* XXII. (2000: 3. sz.) 15-17.

² A Gömbös-kultuszról bővebben *Gergely Jenő*: Gömbös Gyula. Politikai pályakép. Vince Kiadó, Bp. 2001. 262-265.; *Uő*: A Gömbös-szindróma i. m. 16-17.; *Vonyó J.*: Utószó i. m. 741-743.; *Uő*: Ki volt a vezér? Horthy és Gömbös: két kultuszeremtés Magyarországon. *Múlt-kor* (2011: ősz) 94-97.; *Ormos M.*: i. m. 802.;

³ *Turbucz Dávid*: Horthy Miklós. Napvilág Kiadó, Bp. 2011. 131-132.; *Gergely J.*: *Gömbös Gyula* i. m. 246-249.

⁴ *Thomas Sakmyster*: Admirális fehér lovon. Horthy Miklós, 1918-1944. Helikon Kiadó, Bp. 2001. 166-167.; *Gergely J.*: Gömbös Gyula i. m. 250.; *Turbucz D.*: Horthy Miklós i. m. 132-136.

szimbolikus politizálás meghatározó elemének számított.⁵ A miniszterelnökhöz közel álló lapok (*Új Magyarország, Függetlenség, Nemzeti Figyelő*) is méltatták a kormányzó „történelmi” érdemeit, közvetítették a vezérkép addigra már megszokott elemeit. A kultuszépítés keretei, eszközei és alkalmi nem változtak. A Horthy Miklós személyéhez kötött évfordulókon a napilapokban megjelent cikkek száma viszont lassan növekedett, és az évfordulós ünnepek rítusai kidolgozottabbá váltak. A kormányfő rendszeresen részt vett az államfő születés- és névnapjain a Tiszti Kaszinóban és a Gellért Szállóban rendezett díszebédeken, illetve díszvacsorákon.⁶ Számos alkalommal méltatta a kormányzó „történelmi” nagyságát.⁷ A kormányzót magasztalta 1933-ban a kormányzói jogkör kiterjesztéséről szóló törvénytervezet tárgyalásakor.⁸ „Minden magyar ember példáját és eszményképét”, azaz a kormányzót méltatta 1935. december 2-án, a magyar rádió fennállásának tizedik évfordulóján elmondott rádióbeszédében is. A Horthy-kép fontosabb elemeit felvonultató nem túl hosszú megemlékezésében például a következőket mondta:

„Fajtánk iránti lángoló szeretete, férfias bátorsága, megalkuvást nem ismerő határozottsága, az ősi múltban gyökerező történelmi szemlélete őt jelölte ki arra a nagy feladatra, hogy a forradalommal szembeszálljon és annak letörése után országunkat ismét visszahelyezze azokra a történelmi és erkölcsi alapokra, amelyeken ezer esztendőn keresztül minden nyugodott. [...] cselekedete és működése valóságos új országalapítás volt: a magyar fajiságnak, népünk lelkeségének s a magyar államalkotó géniusznak egy új s bizonyára fényesebb jövődöbe való átmentése”.⁹

Gömbös Gyula tehát nem jelentéktelen módon vette ki a részét a Horthy-kultusz ápolásában, jóval aktívabb volt ezen a téren, mint 1931 előtt Bethlen István. Politikai értelemben Gömbös nem is tehetett mást.

⁵ A Horthy-kultusz 1919 és 1932 közötti történetének bizonyos vonatkozásaihoz lásd *Romsics Ignác*: Horthy-képeink. *Mozgó Világ* 33. (2007: 10. sz.) 3-32.; *Turbucz Dávid*: A Horthy-kultusz kezdetei. *Múltunk* LIV. (2009: 4. sz.) 156-199.; *Uő*: Horthy Miklós „országglásának” tizedik évfordulója. In: *Első Század. Tudományos folyóirat. Az ELTE BTK HÖK Kiadványa. OTDK különszám 2009.* 187-213.; *Uő*: A Horthy-kultusz és a radikális jobboldal. (1919-1924). In: *Visszatekintés a 19-20. századra.* Főszerk. Erdődy Gábor. ELTE Történelemtudományok Doktori Iskola, Új- és Jelenkori Magyar Történelmi Program, Bp. 2011. 112-126.; *Uő*: Az „országépítő” kormányzó képének megjelenése az 1920-as évek második felében. *Kommentár* (2011: 3. sz.) 32-44.

⁶ Ehhez lásd például *Függetlenség*, 1934. jún. 19. 1.; *Budapesti Hírlap*, 1932. dec. 6. 7. és 1935. dec. 6. 3.

⁷ *Vonyó J.*: Utószó i. m. 741., 774.

⁸ *Képviselőházi Napló 1931-1935* [a továbbiakban: *KN 1931-1935*], XVII. köt. (1933. júl. 7.) 607.

⁹ *Budapesti Hírlap*, 1935. dec. 3. 7.

A történeti szakirodalomban már megfogalmazódott a kérdés, hogy a miniszterelnök vezérként tekintett-e magára, vagy egyszerűen csak vezérkedett.¹⁰ E tanulmány az 1932 és 1936 közötti Horthy-kultusz legfontosabb évfordulójának bemutatásán keresztül szeretné az eddig megszületett válaszokat árnyalni.

A budapesti bevonulás tizenötödik évfordulója:

1934 őszén – Gömbös Gyula miniszterelnök politikai preferenciáit tükrözve – már országos keretek között, 1929-hez képest jóval szélesebb nyilvánosság előtt történt a budapesti bevonulás évfordulójának megünneplése.¹¹ Vidéken szeptember végén, míg Budapesten október elején kezdődött az ünneplés. A miniszterelnököt támogató *Függetlenség* szeptember 30-án vezércikkben hívta fel erre olvasói figyelmét.¹² A jubileum alaphangját Gömbös Gyula október 1-jei rádióbeszéde adta meg, amelyben leszögezte, hogy

„Néhány hét múlva tizenötödik évfordulója lesz annak a napnak, amikor Magyarország Kormányzója a Nemzeti Hadsereg élén bevonult az ország fővárosába. E másfél decennium minden esztendejét a magyar történelem egykor római számokkal fogja jegyezni, és azoknak valódi klasszikus értelemben fog történelmi jelentőséget tulajdonítani. Mert amint a latin história »ab urbe condita«, a »város alapításától« számította az időt, egy későbbi kor történetírója méltán kezdheti ettől a dátumtól [november 16-ától - T. D.] a háború utáni új magyar kor történelmét, ahonnan független nemzeti életünk új útjai indultak neki a jövőnek”.¹³

A rádióbeszéd napján a fővárosi ügetőpályán rendezték a második Nemzeti Munkahét megnyitóját. Gömbös Gyula ebből az alkalomból is méltatta a kormányzó „államalkotó munkásságát”, mert 1919 óta a „rend, a nyugalom, az alkotó munka honává tette” az országot. Beszédének azon részét, amelyet Horthy Miklós felé fordulva mondott el, így zárta: „a

¹⁰ Vonyó József szerint Gömbös Gyula vezérnek tekintette magát. *Vonyó J.*: Utószó i. m. 741-743.; *Uő*: Ki volt a vezér i. m. Gergely Jenő egyaránt használta a vezér, a vezérkultusz, a vezéreszme és a vezérkedés szavakat. Megítélése szerint Gömbös inkább „vezérkedett”. *Gergely J.*: Gömbös Gyula i. m. 263-264.; *Uő*: A Gömbös-szindróma i. m. 16-17.

¹¹ 1929-ben Bethlen István miniszterelnök ugyanis nem fektetett nagy hangsúlyt a bevonulás tizedik évfordulójának megünneplésére.

¹² *Függetlenség*, 1934. szept. 30. 1.

¹³ Uo. 1934. okt. 2. 1. A beszéd szövegét közli *Gömbös Gyula*: i. m. 619-637. Az idézett mondatok a 619. oldalon olvashatók.

fegyelmezett magyar társadalom, Főméltóságú Uram, további parancsokat vár”.¹⁴ A megnyitó ünnepségről a sajtó tudósításai mellett 3 perces filmhíradó is beszámolt.¹⁵

A magyar történelem fordulópontjaként értékelt budapesti bevonulásról a Nemzeti Munkahét nyitó ünnepségén kívül – a sajtó tudósításai szerint – elsősorban a vármegyék törvényhatósági bizottságai, a törvényhatósági jogú városok és a rendezett tanácsú városok emlékeztek meg ünnepélyes keretek között.¹⁶ A főispánok, alispánok, (volt) kormánytagok, vagy éppen országgyűlési képviselők ünnepi beszédei Horthy Miklós történelmi érdemeit méltatták. Az általánosságok szintjén megmaradó magasztalások egyike szerint:

„Ha visszapillantunk az elmúlt 15 évre, örömmel és hálatelt szívvel állapíthatjuk meg, hogy Magyarország ez alatt az idő alatt óriási lépésekkel haladt előre a konszolidáció útján és el kell ismernünk, hogy magyar fajtánk csodálatos szívóssága mellett sem juthatott volna országunk oda, ahová eljutott, ha a Gondviselés nem éppen azt a férfit emeli fel vezérnek, aki vezéri bölcsességével biztosan mutatja az utat, amelyen haladnunk kell”.¹⁷

Ritkábban fordult elő, nemcsak 1934 őszén, hanem a korszak egészében, hogy a kormányzó érdemeit a konkrétumok szintjén is megfogalmazták:

„[...] azóta [1919 - T. D.] áldozatos gonddal igyekezett felépíteni a béke birodalmát Magyarországon. Oltalmazója lett a letiport magyar népnek és apostola a felekezeti békének. Vitézi telkeket adományozott a háború hőseinek s tető alá juttatja a nincsteleneket, a tanyákhoz iskolákat épített, s első munkás volt a kötelességteljesítésben”.¹⁸

Az ünneplő törvényhatóságok gyakran küldtek hódoló feliratokat az államfőnek. Az ünneplés tényét és a kormányzónak „a haza megmentése körül szerzett elévülhetetlen érdemeit” jegyzőkönyvekben örökítették meg.¹⁹

A központi jubileumi ünnepségeket november közepén tartották a székesfővárosban. 12-én emlékezett meg az évfordulóról a képviselőház. Almásy László házelnök méltatta a nap

¹⁴ 8 Órai Újság, 1934. okt. 2. 5-6.

¹⁵ A kormányzó fővárosba való bevonulásának 15. évfordulója: <http://filmhiradok.nava.hu/watch.php?id=1199> (letöltési idő: 2012-08-15.)

¹⁶ Lásd például Budapesti Hírlap, 1934. szept. 21. 2., szept. 26. 10., szept. 29. 3., okt. 5. 3., okt. 9. 4., okt. 10. 8., okt. 11. 6., okt. 14. 2., okt. 17. 4., okt. 24. 4., okt. 25. 6., nov. 8. 4., nov. 9. 5.; Magyar Országos Levéltár [a továbbiakban: MOL] K. 428. MTI „könyvomas” Hírek, a) sorozat. Napi tudósítások [a továbbiakban: K. 428. Napi tudósítások], 1934. szept. 20. 34., szept. 25. 21., szept. 27. 30., szept. 28. 10. és 20-21., szept. 29. 28., okt. 1. 23., okt. 13. 20., okt. 16. 10., okt. 23. 33.

¹⁷ Budapesti Hírlap, 1934. okt. 2. 6.

¹⁸ Függetlenség, 1934. okt. 17. 4.

¹⁹ Budapesti Hírlap, 1934. szept. 30. 8.

jelentőségét és a kormányzó érdemeit.²⁰ A felsőház elnöke december 20-án tekintett vissza az 1919-es bevonulásra.²¹ A kormánypárt, a Nemzeti Egység Pártja értekezletén Sztranyavszky Sándor pártelnök mondott ünnepi beszédet.²² A székesfőváros közgyűlése november 15-én emlékezett meg a tizenöt évvel azelőtt történekről. Sipőcz Jenő polgármester méltatta Budapest „felszabadítóját”, Horthy Miklóst.²³ A központi ünnepség programját 10-én hagyta jóvá a kormányzó.²⁴ A rádió élőben közvetítette a november 16-án 11 órakor kezdődő, Vérmezőn rendezett díszszemlét, amelyen jelen volt a kormányzói család, a kormány, a törvényhozás, illetőleg a honvédség képviselői és a Habsburg-család néhány tagjai is.²⁵ Horthy fehér lovon, a Nemzeti Újság szerint „százerek tomboló lelkesedése, büszke öröme és ujjongó éljenzése közben” érkezett a helyszínre.²⁶ Mögötte – jelezve a szimbolikus és a tényleges erősort – a miniszterelnök lovagolt. Horthy lépésben végiglovagolt a kivezenyelt csapatok előtt. „A katonák fővetéssel, nyílt tekintettel kísérték a soraik előtt elléptető Hadurat” – írta a Függetlenség. Ezután került sor a díszmenetre, a csapatok elvonulására: „délceg testtartással, hajszálnyi pontossággal, egyenes sorokban vonultak el a kormányzó előtt”. A közönség éljenzett, a jelen lévők kalapjaikat lenggették.²⁷ A Pesti Hírlap tudósítása szerint „[a] tömeg százezer szeme hódoló szeretettel tapad a kormányzó legendás, fennkölt alakjára, kinek a nevével a magyar történelemnek egy új, epochális korszaka, a munka és a béke jegyében indult a második ezerév felé”.²⁸ A díszszemléről egy 8 perces filmhíradó és részletes tudósításokban természetesen a sajtó is beszámolt.²⁹

A különféle társadalmi egyesületek, szakmai szervezetek és a történelmi egyházak is ünnepeltek.³⁰ A kormányzó kabinetirodájának munkatársai által vezetett jegyzék szerint összesen 585 felirat, távirat érkezett az államfőhöz, vármegyéktől, törvényhatósági jogú és rendezett tanácsú városoktól, egyesületektől, egyházaktól, illetve magánszemélyektől.³¹ Az országos ünnep részeként a vallás- és közoktatási miniszter iskolai, míg a belügyminiszter

²⁰ KN 1931-1935. XXIV. köt. (1935. nov. 12.) 13-14.; Budapesti Hírlap, 1934. nov. 13. 10.

²¹ FN 1931-1935. III. köt. (1934. dec. 20.) 439.

²² Függetlenség, 1934. nov. 14. 3.

²³ Budapesti Hírlap, 1934. nov. 16. 7.

²⁴ MOL K. 148. Belügyminisztériumi Levéltár, 874. csomó, 1934. 1. tétel, 5610/1934.; MOL K. 428. 1934. nov. 15. 14.

²⁵ Budapesti Hírlap, 1934. nov. 15. 10.; 8 Órai Újság, 1934. nov. 17. 2.

²⁶ Nemzeti Újság, 1934. nov. 17. 5.

²⁷ Függetlenség, 1934. nov. 17. 2.

²⁸ Pesti Hírlap, 1934. nov. 17. 2.

²⁹ A Nemzeti Hadsereg budapesti bevonulásának 15 éves jubileumi ünnepségei: <http://filmhiradok.nava.hu/watch.php?id=1247> (letöltési idő: 2012-08-16.)

³⁰ Lásd például Az Est, 1934. nov. 16. 3.; Budapesti Hírlap, 1934. nov. 16. 5.; Esti Kurír, 1934. nov. 16. 3.; Nemzeti Újság, 1934. nov. 15. 10.; Pesti Hírlap, 1934. nov. 13. 6. és 16. 3.; MOL K. 428. 1934. nov. 12. 13., 13. 6-8., 14. 29., 16. 24.

³¹ MOL K 589. A kormányzó kabinetirodájának iratai, III/G. Horthy Miklós katonai és politikai pályafutásával kapcsolatos iratok. G/15. 2-20.

hivatali szünetet rendelt el november 16-ára.³² Természetesen a vidéki rendezvények sem hiányoztak a jubileumi programok közül.³³ A napilapok – mindezekon túl – hírt adtak a külföldi magyarok ünnepeiről, ahogyan a német, az osztrák, az olasz, a svéd és az angol sajtóban megjelent, a Horthy-kép megszokott elemeit közvetítő méltatásokról.³⁴ Adolf Hitler Budapest „felszabadítójaként” köszöntötte a magyar kormányzót, aki 1919-ben lerakta „Magyarország újjáépítésének alapkövét”.³⁵

A jubileumi méltatások közül kiemelhető Bethlen Istvánnak a Neue Freie Presse-nek adott nyilatkozata, ami a Magyar Távirati Irodának köszönhetően a napilapokban is olvasható volt. A volt miniszterelnök többek között a következőket mondta:

„Magyarország az utóbbi tizenöt év alatt a rámért megpróbáltatást sohasem állotta volna ki, ha nem Horthy Miklós lett volna a kormányzója, ha ő nem vezette volna biztos kézzel a hajót a legsúlyosabb pillanatokban, hogy az országot a nagyobb szerencsétlenségtől megóvjá. Magyarországnak ő a Hindenburgja. [...] Adja az Isten, hogy Horthy Miklós még sokáig állhasson Magyarország élén, mert aligha akadna valaki az országban, aki a helyét betölthetné”.³⁶

A kormányzó szerepét alaposan túlértékelő kijelentést Bethlen és Gömbös szembenállása, tehát politikai érdek motiválta.³⁷ Az aktuális belpolitikai folyamatokról kifejtett véleménye szerint „magyar” Hindenburgként egyedül a kormányzó képes megfékezni a diktatúra kiépítését. Az alkalmazott párhuzam értelmében Bethlen István szerint Gömbös Gyula volt a „magyar” Adolf Hitler.³⁸ Gömbös diktatórikus törekvéseinek köszönhetően megjelent, majd 1936 után fokozatosan erősödött a Horthy-kultusz rendszerstabilizációs funkciója. Eszerint a kormányzó az alkotmányosság, a fennálló politikai és társadalmi berendezkedés legfőbb őre, annak megkérdőjelezhetetlen biztosítéka volt.

A közvetített vezérkép:

E tanulmány megírásához 11 napilapot néztem át, amelyeket politikai orientációjuknak megfelelően igyekeztem reprezentatív módon összeválogatni. Ennek eredményeképpen a

³² MOL K. 148. 874. csomó, 1934. 1. tétel. 5658/1934; Függetlenség, 1934. nov. 13. 3., nov. 15. 4.; Pesti Hírlap, 1934. nov. 14. 4.

³³ Lásd például Budapesti Hírlap, 1934. nov. 17. 2.; Nemzeti Újság, 1934. nov. 17. 6.

³⁴ Budapesti Hírlap, 1934. nov. 17. 4., nov. 18. 2.; Nemzeti Újság, 1934. nov. 17. 6. és 18. 5.; MOL K. 428. Napi tudósítások, 1934. nov. 15. 25., nov. 16. 23. és 38-41., nov. 17. 3. és 11-13., nov. 18. 1.

³⁵ Függetlenség, 1934. nov. 17. 2.

³⁶ MOL K. 428. Napi tudósítások, 1934. nov. 17. 9.

³⁷ *Romsics Ignác*: Bethlen István. Politikai életrajz. Osiris Kiadó, Bp. 2005. 368.

³⁸ 1932 és 1934 közötti a németországi Hindenburg-kultusz egyik fő eleme a náci előretörés megakadályozása, a diktatúra megfékezése volt. *Anna von der Goltz*: Hindenburg. Power, Myth and the Rise of the Nazis. Oxford University Press, New York, 2009. 174., 186.

miniszterelnököt támogató Függetlenség, a katolikus klérus szócsövének tekinthető Új Nemzedék és Nemzeti Újság, a konzervatív irányultságú Budapesti Hírlap és a Bethlen István érdekkörébe tartozó 8 Órai Újság, a polgári liberalizmus különféle árnyalatait képviselő Pesti Napló, Pesti Hírlap, Esti Kurír, Az Est és az Újság, illetőleg a szociáldemokrata Népszava cikkeit elemeztem.³⁹ Az 1. táblázat alapján látható a *Népszava* kivételével mindegyik napilap részt vett a kultuszépítésben, annak közvetlen és közvetett formájában is. A közvetlen kultuszépítés céljait szolgáló cikkek közé olyan írások kerültek (vezércikkek, életrajzi összefoglalók, stb.), amelyek az adott lap véleményét tükrözték, tehát nem mások gondolatait közvetítették az olvasók felé (közvetett kultuszépítés). A vezércikkeken és tudósításokon kívül hosszabb-rövidebb életrajzi összefoglalókat, illetőleg visszatekintéseket is közölt néhány orgánus. Közülük kiemelkedett a Budapesti Hírlap összeállítása, amely Horthy Miklóst katonaként, gazdaként, vadászként és sportemberként mutatta be, azon túl, hogy mindennapi életét is áttekintette.⁴⁰ A Pesti Napló újságírója, Dobhloff Lily interjút készített az évforduló alkalmából a kormányzóval.⁴¹ Nem hiányoztak természetesen a budapesti bevonulás alkalmával, vagy az eltelt 15 év során készített, illetőleg a kormányzói családot ábrázoló fényképek sem.⁴²

Az 1919 és 1944 között létező hivatalos (pozitív), a képességeit, a tulajdonságait és a tetteit alaposan felnagyító Horthy-kép mindvégig számos rétegből és elemből épült fel. A budapesti bevonulás tizenötödik évfordulójával kapcsolatos adatokat a 2. táblázat mutatja. Látható, hogy leggyakrabban, 118 alkalommal, a szimbolikus kezdet motívuma fordult elő az 1934 november közepén megjelent cikkekben.⁴³ Eszerint 1919. november 16. a magyar történelem fordulópontja, egy új korszak kezdete, amely élesen különbözik az azt megelőzőtől, ugyanis teljes mértékben mentes annak hibáitól és bűneitől. Az összeomlásért kizárólagos módon felelőssé tett 1918/1919-es időszakot a propagandisztikus kijelentések a lehető legnegatívabban ábrázolták. A fővezér bevonulása előtt ugyanis Budapesten a „rémület és a csüggedés éjszakája” volt,⁴⁴ amikor „rettenetes nyögéssel vánszorgott ez a szerencsétlen ország a megásott sír felé”.⁴⁵ A „háború véres romhalmazán, a csőcselék lázadásának és a

³⁹ Az egyes lapok politikai orientációjához lásd: „A háború szolgálatában”, Főszerkesztői értekezlet 1942. szeptember 22. – 1943. augusztus 25. S. a. rend., jegyz. Joó András, bev. Sipos Balázs. Napvilág Kiadó, Magyar Távirati iroda, Bp. 2007.

⁴⁰ Budapesti Hírlap, 1934. nov. 16. 2-4.

⁴¹ Pesti Napló, 1934. nov. 18. 1-2.

⁴² Lásd például Budapesti Hírlap november 16-i képes mellékletét.

⁴³ A szimbolikus kezdet motívuma a bevonulás azon évfordulóin is a méltatások egyik legmeghatározóbb eleme volt, amelyeket e tanulmány megírásáig részletesen elemeztem (1920, 1929, 1939). Eddigi kutatásaim szerint 1934 előtt csak 1920-ban és 1929-ben ünnepelték 1919. november 16. jubileumait.

⁴⁴ 8 Órai Újság, 1934. nov. 17. 1.

⁴⁵ Függetlenség, 1934. szept. 30. 1.

vörös terror örvénylésének friss gyalázatán még tehetetlenül merengett a megcsalt és megalázott nemzet” – írta a Budapesti Hírlap.⁴⁶ A Nemzeti Újság is hasonló módon értékelte a közelmúltat, de már utalt a változást előidéző Horthy alakjára, pontosabban „erős karjára” is:

„Kínosan vonszolta megláncolt tagjait fölfelé a meredeken, amelynek minden fordulójánál gáncsvetéstől, farkasvermekről, csapdaktól kellett félnie. Tántorogva lépett, hiszen a saját belső kétségei, gyötrelmes vívódásai, megszedülései és fölkorlácsolt szenvedélykitörései tették elsősorban bizonytalanná. De ment... ment, mert egy erős kar nyúlt a hóna alá, kemény kar, edzett marok, amely egy hosszú férfipályán épp olyan biztonsággal fogta a kardot, mint a kormánykereket”.⁴⁷

November 16-án tehát megváltozott minden, mert Horthy Miklós és a Nemzeti Hadsereg elhozta a „virradást”, az „áldott fényt, a felszabadulás, a rend és bizakodás gyógyító napsütését”.⁴⁸ Horthy Miklós képes volt legyőzni a „rombolás” szellemét, megtörtént a „magyar újjászületés”, a „nemzeti feltámadás”, november 16. így az új időszámítás első napjává vált, mint erre utalt Gömbös Gyula is az október 1-jei rádióbeszédében. Szimbolikus értelemben megkezdődött a „keresztény” és „nemzeti” Horthy-korszak, az ország újjáépítése.⁴⁹ Minderre ráadásul a „Gondviselés” akaratából került sor, mert Horthy Miklóst a „magyarok Istene” küldöttjeként mutatta be a propaganda.⁵⁰ (1934 november közepén az átnézett lapokban 16-szor volt ez a kijelentés olvasható.) Eszerint a „mi” Istenünk a történelmünk során sosem hagyott el „minket”, gondoskodott „rólunk”, válságos időszakban mindig kiválasztott egy arra érdemes vezért és elküldte őt a nemzet élére.⁵¹ Ez történt 1919-ben is. Horthy fővezéri tevékenységének értékeléséből logikusan következett, legalábbis a propaganda szintjén, hogy a magyar nemzet egésze – „hálából” – felsorakozott mögötte és a nemzet akaratának engedelmeskedve a nemzetgyűlés őt választotta meg az ország

⁴⁶ Budapesti Hírlap, 1934. nov. 16. 1.

⁴⁷ Nemzeti Újság, 1934. nov. 16. 1.

⁴⁸ 8 Órai Újság, 1934. nov. 17. 1.

⁴⁹ Uo. 1934. nov. 17. 1.; Budapesti Hírlap, 1934. nov. 16. 1. Lásd még például Függetlenség, 1934. szept. 30. 1.; Pesti Napló, 1934. nov. 16. 1.

⁵⁰ Lásd például 8 Órai Újság, 1934. nov. 17. 1.; Függetlenség, 1934. nov. 16. 1.; Pesti Napló, 1934. nov. 16. 1.

⁵¹ A „magyarok Istene” motívumához lásd *Gerő András: Képzelt történelem. Fejezetek a magyar szimbolikus politika XIX-XX. századi történetéből.* PolgART, Bp. 2004. 294.

kormányzójának.⁵² Nemzeti konszenzusról természetesen nem beszélhetünk a kormányzóválasztás kapcsán.⁵³

Az elmúlt tizenöt évben elért eredményeivel – a kultikus interpretáció szerint – Horthy Miklós igazolta, hogy nem volt alaptalan a személyébe fektetett bizalom. Fővezérként ugyanis az erélyes fellépése, a rendteremtés és a Nemzeti Hadsereg megszervezése következtében „megmentette” a nemzetet a teljes pusztulástól. A Nemzeti Hadseregre ráadásul „négy száz éven át várt” a magyarság, addig ezt a haderőt nem sikerült, illetve nem lehetett megszervezni, 1919-ben azonban „a legnagyobb magyar katona [...] megbonthatatlan hadoszlopokba állította” az első világháborús magyar hősokeket, ezzel garantálva a magyar állam stabilitását és a magyarság kiszámítható jövőjét is.⁵⁴ A kormányzóválasztás óta Horthy Miklós az egész nemzetet vezeti, mutatja az utat a „feltámadás” felé: „vezetett és irányított, egyéniségének acélos energiájából erő és önbizalom áramlott munkatársaiba és a társadalom minden rétegébe”.⁵⁵ A nemzet kormányosaként „biztos kézzel”, minden elképzelhető akadállyal dacolva, „bölcs” előrelátással, „erős” kézzel irányítja a magyarságot.⁵⁶ Központi, megkerülhetetlen szerepet tölt be tehát a magyar állam élén, emiatt a személyétől elválaszthatatlan az „új honalapítás” és az „országépítés”.⁵⁷ Azaz:

„Ő volt az, aki visszaállította a törvény uralmát, aki visszaadta a jogrendet és jobbiztonságot, akinek a magántulajdon szentségének visszaállítását köszönhetjük, aki megszerezte számunkra életünk és vagyonunk biztonságát, a társadalmi és felekezeti békét, és mindazt, ami az élethez, a munkához, de még éjszakai nyugodt álmunkhoz is szükséges. [...] még a fájdalmasan megcsönkített országban is példaadó békét, munkát, haladást, szabadságot, szegénységünkben is

⁵² Ehhez lásd például Budapesti Hírlap, 1934. nov. 16. 1.; Pesti Hírlap, 1934. nov. 16. 1.; Pesti Napló, 1934. nov. 16. 1. Már 1920-ban is így értékelték a napilapok a kormányzóválasztás jelentőségét. *Turbucz D.*: A Horthy-kultusz kezdetei i. m. 194-195.

⁵³ *Sakymster, T.*: i. m. 54-58.

⁵⁴ Budapesti Hírlap, 1934. nov. 16. 1. Lásd még Függetlenség, 1934. nov. 17. 1., Pesti Napló, 1934. nov. 16. 1. A propagandisztikus állítások és a valóság között természetesen jelentős szakadék tátongott. A Nemzeti Hadsereg ugyanis a Vörös Hadsereggel és a megszálló románokkal sem vette fel a harcot. A hadseregszervezés sem tekinthető Horthy kizárólagos érdemének. *Gergely J.*: Gömbös Gyula i. m. 68-69., 75.

⁵⁵ 8 Órai Újság, 1934. nov. 17. 1.; Budapesti Hírlap, 1934. nov. 17. 3. Lásd még Függetlenség, 1934. nov. 16. 1.

⁵⁶ Budapesti Hírlap, 1934. nov. 17. 3.; Függetlenség, 1934. nov. 18. 4.; Új Nemzedék, 1934. nov. 17. 1.; 8 Órai Újság, 1934. nov. 17. 1.

⁵⁷ 8 Órai Újság, 1934. nov. 17. 1.; Budapesti Hírlap, 1934. nov. 16. 1.; Új Nemzedék, 1934. nov. 17. 1. Az „országépítő” kormányzó képéhez lásd *Turbucz D.*: Az „országépítő” kormányzó képének megjelenése az 1920-as évek második felében i. m. 38-40. Bethlen István vitathatatlan konszolidációs eredményeit a kormányzó sikereként mutatta be a propaganda, ezen a téren is jelentősen eltúlozva az ő tényleges szerepét. Tény, hogy Horthy Miklós nélkül Bethlen István nem tudta volna konszolidálni az országot, a kormányzó döntött ugyanis arról, hogy a fajvédő, vagy a konzervatív politikának szavaz-e bizalmat, így bizonyos értelemben Horthy Miklós joggal tekinthető „országépítőnek”, sokkal inkább mint „nemzetmentőnek”, de a Horthy-kori interpretáció természetesen akkor is jelentősen eltért a valóságtól. Horthy tényleges szerepéhez lásd *Romsics I.*: Bethlen István i. m. 198., 329.; *Turbucz D.*: Horthy Miklós i. m. 114-115., 117., 121.

megelégedettséget, elesettségünkben is új intézményekben való gazdagodást tudott teremteni”.⁵⁸

Hasonló következtetésre jutott Az Est is:

„[...] sereget szervezett, alkotmányt és törvényt helyreállított, munkát elindított, országcsontkból országot csinált, népek maradék árváját újra a nemzeti lét méltóságába emelte Horthy Miklós kormányzó, aki ma Közép-Európában a legalkotmányosabb államfő és akinek országa ma Közép-Európában a legnyugodtabb, legbékésebb ország. Csonka-Magyarország Békeország, Munkaország, Törvényország. És benne Horthy Miklós államfő”.⁵⁹

Ahogy az elmúlt tizenöt év, úgy a jövő sem képzelhető el Horthy Miklós iránymutató alakja nélkül: ő jelenti a magyarság jövőjének garanciáját.⁶⁰ A vezérkép fő üzenete szerint kizárólag Horthy Miklóssal érhető el a „szebb jövő”, a „magyar feltámadás”, tehát csakis vele orvosolhatók az elszenvedett nemzeti sérelmek, az ő iránymutatásának megfelelően állítható vissza az első világháborús összeomlás nyomán elveszített nemzeti nagyság.⁶¹ Miután Horthy személyével kötötték össze a „jobb jövő” ígérését, így a magyarság életében végbement előremutató változásokat (például a román megszállók kivonulása, a konszolidáció végrehajtása) kizárólag Horthy érdemeként mutatta be a propaganda, ezáltal lehetett ugyanis az alkalmasságát „igazolni”, azt, hogy miért ő, és csakis ő méltó a követésre.⁶²

Az ünnepi értékelések szerint – az évforduló jelentőségét hangsúlyozva – a nemzet egésze „szeretetben és tiszteletben eggyéforrvá” ünnepli a kormányzót.⁶³ „Népének áradó szeretete veszi körül ma a Kormányzót, minden magyar szív egy taktusra dobban és minden magyar lélek imádsággal sóhajt az Egek Urához: áldja meg és védje meg az új magyar honalapítás, a magyar feltámadás nemzeti hőst”.⁶⁴ Az ehhez hasonló értékelések, amelyek kutatásaim szerint összesen 100 alkalommal fordultak elő a méltató cikkekben, természetesen nemcsak az ünnep rangját voltak hivatottak emelni, hanem a propaganda nyelvén azt is jelezték, hogy a nemzet egésze felsorakozik Horthy Miklós személye, illetve, miután a

⁵⁸ Budapesti Hírlap, 1934. nov. 16. 1.

⁵⁹ Az Est, 1934. nov. 16. 1.

⁶⁰ Budapesti Hírlap, 1934. nov. 13. 3.

⁶¹ Ennek elméleti háttéréhez lásd *Romsics Gergely*: Mítosz, kultusz, társadalom. *Mozgó Világ* 30. (2004: 7. sz.) 57-61.; *Ernst Cassirer*: A modern politikai mítoszok technikája. In: *Politikai antropológia*. Szerk. Zentai Violetta. (Szemeszter) Osiris Kiadó – Láthatatlan Kollégium, Bp. 1997. 38-40.

⁶² *E. A. Rees*: Leader Cults: Varieties, Preconditions and Functions. In: *The Leader Cult in Communist Dictatorships. Stalin and the Eastern Bloc*. Ed. Balázs Apór, Jan C. Behrends, Polly Jones and E. A. Rees. Palgrave MacMillan, London 2004. 14.

⁶³ 8 Órai Újság, 1934. nov. 17. 1.

⁶⁴ Budapesti Hírlap, 1934. nov. 16. 1.

kormányzó személyesítette meg a fennálló politikai és társadalmi berendezkedést, a kormányzat mögött is. Horthy Miklós vezérkultusza tehát legitimációs funkcióval is rendelkezett.

Horthy Miklós kiválóságát történelmi párhuzamok is érzékeltették. Elsősorban az ismertebb magyar kormányzókkal (Hunyadi János, Kossuth Lajos) állították párhuzamba, akiket szintén válságos időszakokban választottak meg, ráadásul mindhárman „az emberré vált magyar ideált fejezik ki”, azaz a magyarság megszemélyesítőiként festette le őket – elsősorban természetesen Horthy alakját – a propaganda.⁶⁵

Összegzés

1932 és 1936 között Magyarországon a kormányzónak és a miniszterelnöknek is volt vezérkultusza. E két kultusz jellege azonban eltért egymástól. A modernkori jobboldali diktatúrákra a centralizált tömegpárt élén álló, a kormányfői – és akár az államfői – hatalmat is egyesítő politikus kultusza volt meghatározó. E rendszerek alapeleme volt a vezérelv. E típusba sorolhatjuk Gömbös Gyula kultuszát.⁶⁶ Ettől eltérően az 1920-as évek közepétől Horthy Miklóse az uralkodókultuszok hagyományait követte, ami így számos vonatkozásban – például a kultuszépítés alkalmi és eszközeit tekintve – az 1918 előtti világot idézte fel.⁶⁷ (A korszak elején a Horthy-kultusz még rokonítható volt az első világháború után megjelent diktatorkultuszokkal.) Két eltérő jellegű és (részben) tartalmú vezérkultusz⁶⁸ létezett tehát a vizsgált években Magyarországon, ami azt is jelentette, hogy két vezére volt a magyar nemzetnek. Mit is jelentett ez a valóságban?

A miniszterelnök céljait a kormányzó környezete úgy értelmezte, hogy Gömbös „fővezér” kíván lenni és Horthy helyére pályázik. Ezzel sikerrel felerősítették Horthy féltékenységét és gyanakvását. Antal István, a miniszterelnökség sajtóosztályának vezetője szerint, például Horthy István, a kormányzó bátyja „izzó gyűlölettel viseltetett” Gömbös iránt. „Lépten nyomon azzal hecceli az öccsét, [...], hogy »ez az ember a te helyedre tör, s ha nem tartod távol magadtól, egyszer csak azon veszed észre magad, hogy kirepültél a Várból«”. A

⁶⁵ Lásd például Pesti Napló, 1934. nov. 16. 1.

⁶⁶ Vonyó J.: Ki volt a vezér i. m. 94., 97.; *Uő*: Utószó i. m. 741-743.

⁶⁷ *Dömötörfi Tibor*: A Horthy-kultusz elemei. História XII. (1990: 5-6. sz.) 26.; *Szabó Miklós*: Politikai évfordulók a Horthy-rendszerben. In: A két világháború közötti Magyarországról. Szerk. Lackó Miklós. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1984. 495-497.

⁶⁸ A két világháború között létező vezérkultuszok tartalmi téren hasonlítottak egymásra, miután a vezérkép bizonyos elemei vándormotívumnak tekinthetők. E kultuszok jellegét azonban azok a keretek határozták meg, amelyek között léteztek, így például a politikai rendszer jellege és az adott ország társadalmi viszonyai (közoktatás fejlettsége, médiaviszonyok). A vándormotívumokhoz lásd *Povedák István*: Alhősök, hamis istenek? Hős- és sztárkultusz a posztmodern korban. Gerhardus Kiadó, Szeged, 33-40.

kormányzó felesége sem volt pozitív véleménnyel a miniszterelnökről.⁶⁹ E megállapításoknak Gömbös vezérségét és a diktatórikus törekvéseit illetően kétségtelenül volt alapja.⁷⁰ Nem tudjuk azonban, hogy a politikai rendszer esetleges átalakítása miként érintette volna a kormányzó szerepét. A Gömbös kultuszát is ápoló *Nemzeti Figyelő* hasábjain megjelent cikkek alapján feltételezhető, hogy Horthy továbbra is maradt volna államfő, de az olasz modellnek megfelelően korlátozott jogkörrel, elsősorban szimbolikus szerepkörrel.⁷¹ Addig azonban a kormányzó bizalmának megőrzése létkérdés volt Gömbös számára, emiatt sosem kérdőjelezhette meg Horthy elsőszámú közjogi és vezéri szerepét, az államfő szimbolikus tekintélyét, ahogyan a kultuszát sem számolhatta fel. Sőt, mint láttuk, annak építésében is részt vett. Gömbös Gyulának tekintettel kellett lennie arra, hogy közjogi és szimbolikus értelemben is csak második lehet a sorban, a vezér, vagy az alvezér, míg Horthy Miklós volt a fővezér. A propagandisztikus kijelentések szerint, 1919 óta, Horthy volt hivatott a nemzeti nagyság helyreállítására, az elszenvedett nemzeti sérelmek orvoslására, a „szebb jövő” elérésére. A fokozatosan jobbratolódó hadseregben élő Horthy-kép kapcsán fogalmazta meg Dombrády Lóránd, hogy:

„Horthy ellenforradalmi honmentő érdemeinek elismerése, az ezeréves határok visszaszerzéséért folytatandó harc első számú vezérébe és jelképébe vetett hit ugyan töretlenül élt a tisztek között, azonban egyre többen voltak közöttük – különösen vezérkariak –, akik bár szavára és vezetésével a fenti cél érdekében bármikor hajlandók voltak harcba szállni, az ehhez vezető útnak az új idők szellemében történő kimunkálását azonban már nem tőle várták. [...] Horthy tehát olyan jelképpé kezdett válni a tisztikar egy részének szemében, mely nélkülözhetetlen ugyan a rendszer számára, de nem alkalmas a szükséges politika alakítására”.⁷²

Ez a megállapítás – megítélésem szerint – nemcsak a m. kir. honvédségre, hanem a politikai életre nézve is helytálló: a kormányzó szimbolikus tekintélyére szüksége volt a miniszterelnöknek. Ettől persze még a miniszterelnök tekinthette saját magát a nemzet vezérének.⁷³ A nemzet hivatalos vezére azonban mégis a kormányzó volt. A kormánypárton, a

⁶⁹ Gömbös Gyula hatalomra kerülése és kormányzása 1932-1936. Antal István sajtófőnök emlékiratai. Szerk., bev. tan., jegyz., névm.: Gergely Jenő. Palatinus, [Bp.], 2004. 68., 268. Lásd még *Sakmyster, T.*: i. m. 176.

⁷⁰ *Vonyó J.*: Utószó i. m. 742.

⁷¹ *Ormos M.*: i. m. 1. köt. 264-265., 2. köt. 432-433. Ráadásul nehéz elképzelni, hogy a nem akármilyen nimbuszal rendelkező, 1919 óta a nemzet élén álló kormányzó leváltását Gömbös Gyula megkockáztatta volna, ezt még Hitler sem tette meg Hindenburggal.

⁷² *Dombrády Lóránd*: A legfelsőbb hadúr és hadserege. Zrínyi Kiadó, Bp. 1990. 94.

⁷³ *Vonyó J.*: Utószó i. m. 741-742.

Nemzeti Egység Pártján belül a miniszterelnök vezéri szerepe tekinthető vitathatatlannak, a párton kívül azonban már korántsem volt ez a helyzet. A társadalom meghatározott csoportjainak értékválasztásától függött, hogy Horthy Miklóst, vagy Gömbös Gyulát tekintették-e inkább a nemzet vezérének, vagy esetleg – a fent említett „munkamegosztással” – elfogadták a fővezér és a vezér személyét is.

A miniszterelnök hatalmi vágyairól, a kormányzói szék megszerzésének szándékáról szóló, a kormányzó környezete által megfogalmazott kijelentéseket, mindent összevetve, sokkal inkább a Gömbös ellenes indulatok, a kormányzó befolyásolásának a vágya határozta meg, mint igazolható tények.⁷⁴

Táblázatok:

1. táblázat: A budapesti bevonulás 15. évfordulóján megjelent cikkek száma			
	közvetlen	közvetett	összesen
	kultuszépítés		
<i>Függetlenség</i>	3	10	13
<i>Új Nemzedék</i>	1	6	7
<i>Nemzeti Újság</i>	2	9	11
<i>Budapesti Hírlap</i>	4	12	16
<i>8 Órai Újság</i>	1	10	11
<i>Pesti Napló</i>	2	8	10
<i>Pesti Hírlap</i>	1	8	9
<i>Az Est</i>	1	6	7
<i>Esti Kurír</i>	1	5	6
<i>Újság</i>	2	9	11
<i>Népszava</i>	0	2	2
összesen	18	85	103

⁷⁴ Turbucz D.: Horthy Miklós i. m. 139.

2. táblázat: A budapesti bevonulás tizenötödik évfordulóján megjelent cikkekben közvetített vezérkép fontosabb rétegei és elemei ⁷⁵											
	Függetlenség	Új Nemzedék	Nemzeti Újság	Budapesti Hírlap	8 Órai Újság	Pesti Napló	Pesti Hírlap	Az Est	Esti Kurír	Az Újság	összesen
<i>1. a vezérkép alaprétege</i>											
a Novara hőse			3	5		2	2	1		2	15
<i>2. Horthy Miklós jelöli ki az egyedül járható utat a magyarság számára</i>											
ő a nemzet vezére	11	1	6	15	5	3	7	4	3	7	62
a nemzet hajójának erős kezű kormányosa	2	4	2	2		1	3	2		3	19
<i>3. Horthy és a magyar nemzet viszonya</i>											
a nemzet egésze ünnepli a kormányzót	13	5	10	22	6	11	11	7	3	12	100
a legelső magyar ember	4	1		2		1	1			1	10
a politikán felül álló „szilárd”, „fix” pont	1		1	4		2	2	4	2	3	19
megtettesíti a magyar nemzetet	2		2	4		3	3	1		3	18
Horthy apánk						1				1	2
a nemzet egésze követi Horthy Miklóst	1	2	2	13	1	9	5	3		6	42
a nemzet akaratából lett kormányzó				1		2	3			1	7
<i>4. a kultusz időfogalma</i>											
a szimbolikus kezdet motívuma	9	7	15	26	7	20	10	6	3	15	118
a „szebb” magyar jövő letéteményese	6	3	3	10	3	5	5	3	2	6	46
<i>5. isteni legitimáció</i>											
a „magyarok Istenének” küldötte	3		2	6	1	2				2	16
<i>6. Horthy történelmi tettei</i>											
a nemzet megmentése („nemzetmentő”)	4	1	3	11	1	8	5	2	2	3	40
a Nemzeti Hadsereg megteremtése	4	1	2	8		2	2	1		2	22
az ország újjáépítése („országépítő”)	3	3	4	18	4	10	10	3	3	7	65
az ország nemzetközi tekintélyének visszaszerzése	1	1	1			1		2		2	8
<i>7. a gyakori jelzős szókapcsolatok</i>											
„bölcös” (államfő)	4	1	5	10	3	1	5	1	2	5	37
„erős” (kéz, akarat, személyiség)	2	3	2	3	4	1	5	1	1	5	32
„hős” (katona, akarat)	3		1	7		4			1	2	18

⁷⁵ Az üresen maradt cellák esetén az érték nulla.